

Ljiljana Marks

(Zavod za istraživanje folkloru, Zagreb)

Izvorni znanstveni rad
UDK 398.2 : 82-3.01 : 373

Primljeno: 09. 03. 1986.

USMENA PRIČA U ŠKOLSKIM UDŽBENICIMA

U članku se raspravlja o tri problema u odnosima između škole i usmene književnosti, prvenstveno proze: kako je ta književnost predstavljena u osnovnoškolskim udžbenicima u Hrvatskoj, kako se interpretira i što učenici u toku školovanja doznaju o njezinim današnjim oblicima javljanja.

Kao folklorista i istraživača usmene književnosti zainteresiralo me kako je ta književnost predstavljena u osnovnoškolskim udžbenicima i priručnicima, kako se interpretira i da li učenici u toku školovanja išta saznaju o njezinim današnjim oblicima javljanja.

Pregledom poslijeratnih čitanki za četverogodišnje, šestogodišnje ili osmogodišnje osnovno obrazovanje¹ uočljivo je da se promijenilo nekoliko uređivačkih kon-

¹ Popis udžbenika iskorištenih u analizi:

- *Početnica za I razred osnovne škole* (Viktor Cvitan za redakciju), Zagreb 1951.
- *Sunce na prozorčiću, Čitančica za prvi razred osnovne škole*, sastavio V. Cvitan, Zagreb 1971. (12. nepr. izdanje)
- *Dobro jutro 1, Početnica za 1. razred osnovne škole*, sastavio Edo Vajnaht, Zagreb 1984.
- *Dobro jutro 2, Početnica za 1. razred osnovne škole*, sastavio Edo Vajnaht, Zagreb 1984.
- *Dobro jutro 3, Čitanka za 1. razred osnovne škole*, sastavili dr Neda Bendelja i Edo Vajnaht, Zagreb 1984.
- *Čitanka za II razred osnovne škole*, sastavili J. Jurman, V. Cvitan i A. Blaženčić, Zagreb 1946.
- *Čitanka za II razred osnovne škole*, sastavili G. Vitez i V. Cvitan, Zagreb 1951.
- Edo Vajnaht, *Zlatna lađa, Čitanka za drugi razred osnovne škole*, Zagreb 1975. (IV neizmijenjeno izdanje)
- *Sunčeva ljuljačka, Čitanka za II razred osnovne škole*, IV neizmijenjeno izdanje, Zagreb 1986.
- *Čitanka za III razred osnovne škole*, sastavio Juraj Jurman, Zagreb 1957. (IV prerađeno izdanje)

cepcija. Prve poslijeratne čitanke bile su "zbornici više ili manje korektno pisanih tekstova, književnih ili znanstvenopopularnih, jasno ideološki obojenih i programski usmjerenih" (Brajenović, 1973, 5). Tekstovi su, kako je to uostalom i tražio program,² uglavnom bili predloškom za kultiviranje usmenog i pisanog izražavanja, te za bogaćenje dječjeg rječnika. U nekim čitankama iz pedesetih godina za više razrede osnovne škole³ uz tekstove se nalaze i pitanja podjednako upućena i nastavnicima i učenicima, a s manje ili više opširnim deskripcijama objašnjeni su neki književnoteorijski pojmovi. Nove čitanke šezdesetih godina anticipirale su promjene u nastavi jezika i književnosti, a u pitanjima i zadacima uz tekstove prepoznajemo velik utjecaj metode interpretacije književnog djela koja je upravo tih godina u Hrvatskoj snažno utjecala na promjenu pristupa književnom djelu i suprotstavljena je dotadašnjim pozitivističkim metodama. Prema toj su metodi koncipirane i današnje čitanke, čak se ponavljaju neki tekstovi i zadaci vezani uz njih iz šezdesetih godina; zamijenjen je tek manji broj tekstova. Dakle, grubo gledano, čitanke su donekle nastojale slijediti razvoj znanosti o književnosti zasnivajući se ipak prvenstveno na nastavnom planu i programu i na suvremenim tokovima metodike nastave književnosti i jezika.

Nažalost ne možemo reći da su se uz ostale tekstove mijenjali i tekstovi usmene književnosti. Jedino je obrađivanje i usvajanje pojedinih usmenoknjiževnih vrsta prebačeno

- Čitanka za III razred narodne škole, sastavio Ante Blaženčić, Zagreb 1957. (IV prerađeno izdanje)
- Branko Brajenović, Ante Blaženčić, *Vedri dani, Čitanka s poukama o jeziku za III razred osnovne škole*, Zagreb 1961.
- Branko Brajenović i Ante Blaženčić, *Vedri dani, Čitanka za III razred osnovne škole*, Zagreb 1974. (III neizmijenjeno izd.)
- Neda Bendelja, Branko Brajenović, *Radosti druženja, Čitanka iz književnosti, scenske i filmske umjetnosti za III razred osnovne škole*, III neizmijenjeno izdanje, Zagreb 1986.
- Čitanka za IV razred osnovne škole, sastavili V. Cvitan i J. Jurman, Zagreb 1959. (X neizmijenjeno izdanje)
- Cvitan - Bukša - Antoš, *Naše proljeće - čitanka za IV razred*, Zagreb 1971. (12. a 5. neizmijenjeno izdanje)
- *Dječak u sjeni vrbe, Čitanka za četvrti razred osnovne škole*, sastavili J. Bukša i A. Antoš, Zagreb 1972.
- Zvonimir Diklić, Joža Skok, *Djetinjstvo u zlatnoj dolini, Čitanka iz književnosti, scenske i filmske umjetnosti za IV razred osnovne škole*, I izdanje, Zagreb 1985.
- Čitanka za peti razred narodne osmogodišnje škole i za prvi razred gimnazije, sastavio V. Zaninović, Zagreb 1955. (VII izdanje)
- Čitanka za peti razred osmogodišnje škole, sastavili A. Antoš i J. Bukša, Zagreb 1958. (III nepr. izdanje)
- *Paleta svih boja, Čitanka za peti razred osnovne škole*, sastavili A. Antoš i J. Bukša, Zagreb 1973.
- Ivka Haramina, Ivo Zalar, *Vrelo bez prestanka, Čitanka iz književnosti, scenske i filmske umjetnosti za V razred osnovne škole*, 2. izdanje, Zagreb 1985.
- Čitanka za VI razred sedmogodišnje škole i II razred gimnazije, sastavio J. Bašica, Zagreb 1950.
- Čitanka za VI razred narodne osmogodišnje škole i II razred gimnazije, sastavio J. Bašica, Zagreb 1952. (III izd.)
- Čitanka za VI razred narodne šestogodišnje škole, sastavili J. Bukša i F. Nikolić, Zagreb 1953.
- *I sazri sloboda, Čitanka za VI razred osnovne škole*, sastavili J. Bukša i A. Antoš, Zagreb 1974.
- Joža Skok, Zvonimir Diklić, Ante Bežen, *Zvezdane staze, Čitanka iz književnosti, scenske i filmske umjetnosti za VI razred osnovne škole*, Zagreb 1986.
- Čitanka za VII razred narodne osmogodišnje škole i III razred gimnazije, sastavili P. Ljubić, P. Rogić i V. Vuković, Zagreb 1954. (IV nepr. izd. priredio T. Čubelić)
- *Ruke domovine, Čitanka za VII razred osnovne škole*, sastavili J. Bukša i A. Antoš, Zagreb 1959. (II nepr. izd.)
- *Rasti i cvjetaj, Čitanka za sedmi razred osnovne škole*, sastavili A. Antoš i J. Bukša, Zagreb 1975.
- Čitanka za VIII razred osmogodišnje škole, sastavio T. Čubelić, Zagreb 1958. (IV izd.)
- Branko Brajenović, *Knjiga za nastavnike uz čitanku za III razred osnovne škole 'Vedri dani'*, Zagreb 1973.
- J. Bukša i A. Antoš, *Knjiga za nastavnika, Dječak u sjeni vrbe, Priručnik uz čitanku za IV razred osnovne škole*, Zagreb 1972.

² Nastavni plan i program za narodne četvorogodišnje i šestogodišnje škole i niže razrede osmogodišnje škole, Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu NR Hrvatske, Zagreb 1954.

na niže razrade. Tako su, prema programu iz 1954. godine⁴ učenici tek u petom razredu dobivali najosnovnije informacije o narodnoj i umjetničkoj književnosti, a prema programu iz 1972.⁵ učenici već u trećem razredu moraju znati razlikovati bajku od basne, a u petom se razredu zaokružuju već otprije poznati osnovni pojmovi o bajci i basni kao o posebnim književnim vrstama. Po današnjem programu,⁶ koji u nastavu hrvatskog ili srpskog jezika i književnosti uključuje i scensku i filmsku umjetnost, učenici već u drugom razredu upoznaju bajku kao književnu vrstu (uz igrokaz, crtani film i televizijsku emisiju), a detaljno je obrađuju u četvrtom razredu. Čini nam se da sastavljači čitanki i metodičari nastave književnosti nisu dovoljno ažurno slijedili ni promjene programa, a ni rezultate novih istraživanja usmene književnosti. Možda se zbog toga već decenijama u čitankama nalaze isti tekstovi koji su podjednako dosadili i učenicima i nastavnicima. Uglavnom su to basne ili priče o životinjama, a nerijetko se didaktička realistička pripovijetka prezentira učenicima kao narodna anegdota, premda je svojom porukom potpuno strana senzibilitetu današnjeg djeteta. Međutim, današnje čitanke ipak donose neke novine, pa se tako uz interpretaciju bajke o *Snjeguljici* preporučuje i gledanje i analiziranje istoimenog dugometražnog crtanog filma, a uz neke se druge usmenoknjiževne tekstove (*Tri lovca*, *Svijetu se ne može ugoditi*) sugerira razgovor o crtanim i animiranim filmovima koji obrađuju sličnu temu.

Prenošenje folklornih tekstova iz jedne čitanke u drugu može biti u povijesnom slijedu, dakle da se iz izdanja čitanke za jedan razred ista priča zatim prenosi u sva slijedeća izdanja za taj isti razred. Priča *Oholica* nalazi se tako u čitanci za drugi razred iz 1951. godine, u čitanci za isti razred 1975. i ponovno 1986. godine (izvršene su jedino neke interpunkcijske promjene jer se u međuvremenu promijenio pravopis). Katkada se, međutim, tekstovi za jedan razred bez vidljiva razloga prenose u neki drugi razred: priča *Čovjek i žena* nalazi se u izdanju iz 1953. godine u čitanci za šesti razred, a 1959. u čitanci za sedmi, premda u međuvremenu nije došlo ni do kakve promjene programa. Još je zanimljiviji put što ga je prošla priča *Nije vjera tvrda u jačega*, koja je zbog svoje snažne poruke o snazi u slozi vrlo podobna za učenike svih uzrasta. Ta je priča 1950. godine bila u čitanci za šesti razred, 1957. istodobno u čitankama za treći i peti razred, 1973. u čitanci za peti razred, a danas je ponovno u čitanci za treći razred; dakle ista se priča čitala i analizirala čak u tri razreda. Ne želimo ulaziti u vrijednost te priče ili u njezinu odgojnu primjerenost, ali je nevjerojatno da se od velikog broja priča o životinjama jedan te isti tekst mora ponoviti u pet izdanja.⁷ Ili: prema starom nastavnom planu i programu u petom su se razredu na odabranim primjerima narodnih i umjetničkih bajki učenici upoznavali s osnovnim pojmovima o toj književnoj vrsti. U čitankama se, međutim, kao predložak za analizu nalazila šaljiva priča *Laž za okladu*. Zanimljivo je da se ta ista priča (preuzeta iz

³ Vidi bilj. 2.

⁴ *Naša osnovna škola, Odgojno-obrazovna struktura*, Zavod za unapređivanje osnovnog obrazovanja SRH, Zagreb 1972.

⁵ *Plan i programi odgoja i osnovnog obrazovanja, Jezično-umjetničko područje, I-IV. razred osnovne škole*, Vjesnik Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske, br. 3, god. IV, Zagreb 21. veljače 1983; br. 7, god. IV, Zagreb 20. ožujka 1984.

⁷ U dvije zasebne knjige učeničke lektire za II razred objavljene su basne i priče o životinjama (*Nove priče i basne*, biblioteka "Dobra knjiga", sv. I; *Priče o životinjama*, biblioteka "Dobra knjiga", sv. III). Od jedanaest usmenih priča u te dvije knjige nijedna nije iz Jugoslavije.

Vukove zbirke) nalazi i u čitanci za opetovnice iz 1927. godine.⁸

Nismo se bavili statistikom, ali i letimično prebrojavanje tekstova usmene proze pokazuje da je taj broj u neprestanom opadanju. Možda su tome donekle kriva i reduciranja broja stranica suvremenih čitanki ili pak jedna od konstatacija urednika udžbenika da je današnjem djetetu dostupan veliki broj dječjih knjiga, pa čitanka više ne mora biti jedinim književnim izvorom već zaista postaje samo priručnikom za nastavu književnosti.⁹

Druga se razina pitanja nameće kad pogledamo kako se ta usmena književnost iz udžbenika prezentira učenicima.

U metodičkim se priručnicima za nastavnike usmena književnost s jedne strane promatra kao životno iskustvo mnogih naraštaja koje prenosi narodnu mudrost i afirmira stvaralačku snagu narodnog genija,¹⁰ a u odgoju i obrazovanju je dobrodošla zbog svojih rodoljubnih, etičkih i humanih obilježja. Ona, nadalje, može biti posrednom ilustracijom o pradavnom vremenu kada su naivni i praznovjerni ljudi vjerovali u čudesna bića i nevjerovatne događaje, a na nastavniku je da u učenicima razvija estetski doživljaj za tu književnost, ali da ujedno "suzbija sve njene eventualne negativne utjecaje" (Rosandić, 1974). Dijete moramo odmalena učiti da je bajka priča u kojoj je sve moguće i stoga se ne može poistovjetiti s našim svijetom. Nadalje, moramo u njoj pokazati tragove daleke neprosvijećene prošlosti, a ponašanje likova moramo procijeniti s odgojnog stajališta. Djeci bi trebalo da se duboko usiječe nastavnikov refren "To je moguće samo u priči, to se samo priča" pa će nam bajka lako poslužiti za objašnjavanje religioznih zabluda i praznovjerja.¹¹ Zatim se ističe bezgranični optimizam, vjera u harmoniju svijeta i trijumf dobrote.¹²

U analizi bajke *Čardak ni na nebu ni na zemlji* Zorica Turjačanin polazi uglavnom od netom spomenutih pretpostavki.¹³ Cilj je njezine interpretacije da se dubljim ulaženjem u specifičnost bajkovitog slikanja životne stvarnosti otkriju etičke i estetičke poruke. Posredno se i vrlo površno spominju gradacijski slijed događaja, psihologija junaka koji su lišeni individualnijih poteza. Detaljno se raščlanjuju čudesni elementi da bi se ustvrdilo što jest a što nije moguće, upozoreno je na poseban prostor i vrijeme događanja radnje, kompoziciju, a kraj, kada čovjek pobjeđuje zmaja, tumači se simbolom bezgraničnog optimizma i vjere u harmoniju svijeta. Zadatak je nastave da učenici shvate da "čovjek i ljudsko ne može biti ni poraženo ni uniženo. To daje bajkama njihovu humanu i etičku vrijednost" (Turjačanin, 1974, 158).

⁸ Čitanka za produžne škole (opetovnice), priredili Dragutin Šiller, Gabrijel Pinter i Stjepan Pirnat, II prošireno izdanje, Zagreb 1927, str. 39-41.

⁹ Brajenović, B., 1973.

¹⁰ Više o tome u tekstu: D. Rosandić, *Narodna književnost u osnovnoj školi (metodičke osnove)* u knjizi *Metodički pristup književno-umjetničkom tekstu - narodna književnost - proza*, Sarajevo 1974.

¹¹ O tome opširnije vidi u: Težak, 1969, naročito str. 11 i 15.

¹² Turjačanin, 1974, 152.

¹³ Interpretacija Z. Turjačanin namijenjena je učenicima sedmog razreda, a ona A. Antoš i J. Bukše, o kojoj se govori kasnije, učenicima četvrtog razreda osnovne škole. Razlika proizlazi iz različitih školskih programa u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, ali smatramo da nije relevantna za ovu analizu. U današnje je čitanke bajka *Čardak ni na nebu ni na zemlji* uvrštena za treći razred, a bajka se kao usmenoknjiževna vrsta obrađuje u četvrtom (predložak je bajka *Labud djevojka*). Budući da još nije izašao novi priručnik za nastavnike, u nastavi se upotrebljava stari. Zbog toga smatramo da je još uvijek relevantna i ova interpretacija A. Antoš i J. Bukše.

Sve su to nesumnjivo elementi koji postoje u bajkama, no pitanje je da li su oni zaista toliko dominantni da pristup bajci za učenike polazi samo od njih i da li pomoću tih elemenata učenici zaista mogu razumjeti bajku kao jednoznačnu književnu vrstu, osposobiti se da sami kasnije u drugim tekstovima otkrivaju elemente koji nedvosmisleno određuju bajku i razlikuju je od ostalih vrsta i pisane i usmene književnosti. Čini nam se da se ovim pristupom, koji respektira više druge od literarnih oznaka vrste, usmenom književnošću nastoje učenicima objasniti i neki problemi morala, etike, humanosti, dakle problemi koji su dijelom i iz drugih nastavnih predmeta, a da je potpuno potisnuto traženje "književnog" u književnom tekstu. Tako se ta književnost prezentira prema neknjiževnim kriterijima koji je određuju.

Ne zaboravimo da se s bajkom dijete susreće vrlo rano, ona je nerijetko prvi dodir djeteta s književnošću, preko nje dijete uči jezik književnog djela. Već i prve bajke koje dijete sluša nisu same po sebi vrste elementarne književnosti "nego su prije svega prilagođeni oblici 'jezika bajke' koji se usvaja u procesu 'pripovijedanja' na temelju imaginarnog konteksta', pripovijedanja koje nije nestvarno odvojilo od stvarnog, nego je samo stvorilo dimenziju svijeta u kojoj jednostavno nema opreke između stvarnog i nestvarnog" (Solar, 1981, 91-92). Dijete umije jako dobro razlikovati neposredni kontekst situacije od konteksta bajke jer bi u protivnom ili odbacilo bajku ili počelo živjeti kao u bajci. Ono se vrlo lako identificira s likovima iz bajke, dramatizira pojedine scene i na taj način bajku dublje proživljuje, ali je spremno svakog se trenutka "povratiti" u realni kontekst. "Pretpostavili smo da ono (dijete, op. aut.) razumije bajke i da stoga raspolaze, tako da kažemo, s dvije moguće funkcije jezika: ono zna da razumjeti *Snjeguljicu* znači nešto drugo nego razumjeti zapovijed ili zabranu; ono zna da se u slučaju svakodnevnog govora valja osloniti na jedan, a u slučaju bajke na drugi kontekst koji omogućuje razumijevanje. Ako se sada susretne s 'realističkom pripovijetkom', s pripovijetkom koja je primjerena njegovoj konkretnoj situaciji, što drugo valja očekivati nego da je shvati u modusu svakodnevnog govora: zgone i nezgone prvoškolca Perice tada nisu za dijete književnost nego su život, jer se one prije svega ne zbivaju u čarobnom svijetu mašte, u 'davnim vremenima' i u 'dubokoj šumi', nego se zbivaju u svijetu 'tu pored nas'. Identifikacija stoga nije projektivna, nego je ili neposredna ili nikakva: Perica je ili prijatelj ili 'ja' onakav kakav jesam, ili je ravnodušni poznanik. Razgraničenje između jezika književnosti i običnog jezika, razgraničenje koje je u bajci dato na jasno raspoznavljivoj razini označenog, svijeta mašte i zbiljskog svijeta, ovdje uopće ne postoji, a za neko razgraničavanje na razini označitelja, za razgraničavanje upozoravanjem npr. na stilske vrijednosti izraza, dijete jednostavno nije sposobno jer ono nema povratnu svijest o jeziku kao mediju, nego jezik prirodno doživljava u jedinstvu jezika-svijeta" (Solar, 1981, 104).

Svijet što ga gradi bajka ima svoje duboke zakonitosti i svoju simboliku, a jaz između stvarnog svijeta i svijeta književnog djela možda je najdublji baš u toj vrsti. Međutim, taj specifični svijet bajke dijete otkriva i kao "stanovit simbolički sustav u kojem se mogu izraziti neki stvarni odnosi i ujedno osvijestiti, odnosno konkretizirati ono što se mutno i nejasno osjeća" (Solar, 1981, 101-102). Dijete prepoznaje odnose među likovima, razumije ih, premda same likove ne može jednoznačno odrediti. Ono nesumnjivo prepoznaje konflikte između braće ili između sestara, odnose između djece i roditelja, ali bajku ne zna i ne može protumačiti. Na školi je da ga tome nauči.¹⁴

14

¹⁴ "Bilo bi dakako promašeno ustvrditi da djeca uopće ne moraju učiti jezik bajki, da ona bajke razumiju

U nekim se školskim priručnicima¹⁵ preporučuje da nastavnik obrati npr. pažnju na lik maćehe iz *Snjeguljice* i da na tom predlošku pokuša učenicima protumačiti kako sve maćehe nisu zle već samo one za koje priča kaže da su takve. Prihvaćajući i usvajajući jezik bajke, dijete usvaja i njezinu simboliku. Jedna je od osnovnih oznaka bajkovnih likova da su jednoznačno određeni, da nisu psihološki nijansirani već predstavljaju figure koje su uglavnom pokretači radnje, akcije, imaju samo jednu dominantnu psihološku oznaku i ponašaju se prema strogo određenim bajkovnim zakonitostima. Tako i maćeha iz *Snjeguljice* nije samo simbol maćehe, odnosno druge žene koju otac dovodi u kuću, nego simbol zla i svega onoga što Snjeguljicu ugrožava. Zbog nje Snjeguljica mora otići iz dvorca i dalje živjeti u strahu pred njom. Snjeguljičin trijumf na kraju mora pratiti maćehin pad, to zahtijevaju i bajka i djeca. Nismo sigurni da se bajkovna figura može uspješno povezivati s konkretnom životnom situacijom jer time lišavamo bajku njezine posebnosti i svodimo je na realističku pripovijetku.

Na svu sreću postoje, istina rijetki, pristupi bajci koji respektiraju suvremene znanstvene rezultate folkloristike. Tako je još davne 1962. godine Maja Bošković-Stulli navela u *Metodičkim uputama* za nastavnike osnovne stilske elemente bajke koji naročito privlače djecu: neodređena čežnja za pustolovinom koja je potajni san svakog djeteta, zatim stapanje i prepletanje detalja iz svakodnevice s najčudesnijim svjetovima što na odrasle djeluju naivno, polarizacija likova i njihove jednoznačne osobine, fantastika koja je podređena strogim zakonima kompozicije, gradacija koja dovodi do porasta napetosti i sl. Uz *Metodičke upute* ista je autorica kao zasebnu knjigu objavila pod naslovom *Drvo nasred svijeta* zbirku izabranih priča za školsku lekturu, u kojoj su klasične bajke iz Vukove zbirke, bajke kasnijih sakupljača koji su se u radu pridržavali Vukovih principa u odnosu prema tekstu, ali i neki novi zapisi, koji točno obnavljaju kazivačeve riječi. Zanimljivo je i indikativno da pedagozi nisu imali sluha za novine što ih je u biblioteku školske lektire unijela ta knjiga. Dapače, autorici je zamjereno što je objavila priče napisane razgovornim jezikom sa svim idiolektskim kazivačevim osobinama, a poslije nekoliko ponovljenih izdanja knjiga je jednostavno iščeznula iz novih izdanja i iz propisane školske lektire.¹⁶

Međutim, od tih metodskih uputa ipak dobrim dijelom polaze A. Antoš i J. Bukša,¹⁷ koji interpretaciju već spomenute Vukove priče *Čardak ni na nebu ni na zemlji* zamišljaju bitno drukčije od Zorice Turjačanin. Autori u devet točaka vrlo minuciozno razrađuju bajkovne elemente te priče (jednodimenzionalnost svijeta, naivnost u kazivanju, postupnost u prikazivanju radnje, formulnost, apstraktni stil i sl.) uz upozorenja nastavniku o stilu i jeziku bajke. Takav bi pristup, kombiniran s priloženom snimkom umjetničke reprodukcije na gramofonskoj ploči, zaista mogao zadovoljiti i pedagoge i folkloriste i možemo samo požaliti što nemamo više sličnih primjera.

istog trenutka kada se s njim susreću i da nije potrebno nikakvo razvijanje recepcije bajki. Isto bi tako bilo promašeno tvrditi da nije potrebno gajiti bilo kakvo 'dublje' razumijevanje bajki od onoga što svako dijete na neki način već posjeduje" (Solar, 1981, 97-98).

¹⁵ Težak, 1969, str. 15.

¹⁶ O tome je u navedenoj knjizi pisao S. Težak, koji iznosi pedagoško-kritičke primjedbe bajci *Tri jaja* iz spomenute zbirke. O tom problemu vidi više u: M. Bošković-Stulli, *Usmena književnost nekad i danas* (članak *O nužnosti povezivanja nastavnog i studijskog pristupa usmenoj književnosti*, 197-208), Beograd 1983; Lj. Marks, *O interpretaciji bajke u osnovnoj školi*, Referat održan 1981. godine na 28. kongresu Saveza udruženja folklorista Jugoslavije u Sutomoru (u tisku).

Prelistavajući udžbenike i priručnike neminovno nam se nameće i pitanje da li učenici u toku školovanja išta saznaju o folklornoj književnosti danas. Naime, nigdje se ne spominje da bi učenicima valjalo reći da "poetske realizacije usmene književnosti u slučaju kada jesu poetske, pripadaju nama danas podjednako kao što su pripadale prošlosti", da i danas žive kao književnost jer je čovjekova potreba za izravnim umjetničkim komuniciranjem trajna pojava (Bošković-Stulli, 1983, 204). U toku osnovnoškolske nastave ne doznaje se nigdje da ta književnost traje i nastaje u izravnim ljudskim kontaktima još i danas i da se pod naletom vremena mijenja i aktualizira. Učenici u školi upoznaju stare folklorne tekstove i stječe se dojam da je taj naš naivni romantični narod još u prošlom stoljeću prestao pjevati svoje pjesme i pričati svoje priče, a do nas su doprli samo ostaci te bogate tradicije. Međutim, gotovo da nitko od metodičara i urednika udžbenika ne primjećuje neobično živ i vitalan dječji folklor.

Kao što se u suvremenim gradskim (a i seoskim) pričanjima može susresti većina međunarodnih sižea "iz kakvih su nekoć nastajale tradicijske predaje ili šaljive priče", tako se i u dječjim pričanjima kao vicevi ili zastrašujuće priče javljaju tradicijski folklorni motivi koji čak nestaju iz repertoara odraslih.¹⁸ I tradicijska je priča o mrtvacu koji se vraća po neki svoj ukradeni predmet od "numinozne predaje, prožete dubokim strahom od mrtvih, preko pedagoške priče, namijenjene ponajviše djeci da ne izlaze sama noću (...) prešla u repertoar urbanog crnog humora što ga sama djeca pričaju od Bergena u Norveškoj (...) do đakčkih klupa u Zagrebu" (Bošković-Stulli, 1975, 128).¹⁹ Takva pričanja danas preskaču granice tradicijskih folklornih vrsta i postavljaju otvorena pitanja o mogućnostima tradicijskog usmenog stvaralaštva u suvremenosti.²⁰ Upozoravanjem nastavnika na neke sličnosti između priča koje su u školskoj lektiri i priča koje učenici sami poznaju ili su ih slušali kod kuće, možda bi učenicima postao bliži čitav kompleks usmene književnosti.

Budući da se danas od suvremenih čitanki zahtijeva da pružaju "bar neke mogućnosti izbora nastavniku u skladu s načelima primjerenosti i zavičajnosti" (Brajenović, 1973, 7), možda bi upravo suvremeni zapisi priča (naravno najuspjeliji) mogli pružiti djeci i nove podatke o folkloru njihova kraja.²¹ A da je djeci usmena priča draga i da često nije važno iz kojeg je kraja, ilustrirat ću jednim primjerom.

Jednom mi je zgodom nastavnica osnovne škole iz Đurđenovca Heda Fodor rekla da je s učenicima petog razreda obrađivala bajku i da im je htjela ponuditi još neki tekst, učenicima nedovoljno poznat ili barem neuobičajen. Posegla je za dječjim časopisom "Maslačak" u kojemu je bio objavljen moj ponešto skraćeni zapis o lodi s otoka Zlarina iz

¹⁷ Bukša, J. i Antoš, A. 1972, 142 -146.

¹⁸ Maja Bošković-Stulli, *Usmena književnost nekad i danas* (članak: *Zagrebačka usmena pričanja u prepletanju s novinama i televizijom*), Beograd 1983, str. 275.

¹⁹ M. Bošković-Stulli o tome piše opširnije u tekstu *Usmene pripovijetke i predaje s otoka Brača*, Narodna umjetnost 11 -12, 128 str. i u već spomenutom članku *O nužnosti povezivanja...*

²⁰ Reimund Kvideland je na temelju rezultata ispitivanja nekoliko tisuća djece u Norveškoj 1980. godine zaključio da djeca danas, uglavnom između jedanaeste i dvanaeste godine života vladaju živom i bogatom pripovjedačkom tradicijom te da pričaju možda više nego ikada prije.

²¹ Dakako da bi za školsku primjenu trebalo birati samo najbolje kazivane priče i da bi bilo nužno minimalno interveniranje u tekst (izbacivanje nesuvislih rečenica, poštapalica i suvišnih ponavljanja), ali se nikako ne bi smio narušiti autentični kazivačev iskaz.

1974. godine. Zanimljivo je da to nije bajka ili novelistička priča kakva je iz školskih udžbenika najbliža učenicima, već predaja iz kruga mitskih predaja o orku (lorku). U njoj se lode javlja kao magarac na kojeg negdje na zlarinskoj rivi zajaše zakasnjeli radnik, a onda naraste visoko i svojeg jahača ostavlja na vrhu crkve Gospe od Rašelja. Ta je priča zapisana prema svim kanonima suvremenog bilježnja usmenih priča: snimljena je magnetofonski, zatim je doslovce prepisana, dakle objavljena je priča grafijska presnimka kazivačičina pričanja. U njoj je sačuvan sav jezični lokalni kolorit: i leksik i sintaksa, a u autentični je iskaz intervenirano samo ako se radilo o nesuvislostima. Zanimljivo je da se takav tekst dopao malim Slavoncima, djeci iz drugog jezičnog područja, da su o njemu neobično živo raspravljali i tražili još sličnih tekstova.

LITERATURA

Bošković-Stulli, Maja

1961. *Drvo nasred svijeta, (Hrvatskosrpske narodne bajke)*, "Dobra knjiga", VII kolo, sv. 4, Školska knjiga, Zagreb 1961.
1962. *Metodske upute uz sv. 4, Drvo nasred svijeta (Hrvatskosrpske narodne bajke)*, *Metodske upute za obrađivanje domaćeg štiva iz Sedmog kola "Dobre knjige"*, Školska knjiga, Zagreb 1962, 39-66.
1975. *Usmene pripovijetke i predaje s otoka Brača*, "Narodna umjetnost" 11-12, Zagreb, 5 -159.
1983. *Usmena književnost nekad i danas*, Prosveta, Beograd 1983, (članci: *Svijet bajke i dijete, O nužnosti povezivanja nastavnoga i studijskog pristupa usmenoj književnosti, Zagrebačka usmena pričanja u prepletanju s novinama i televizijom*)

Brajenović, Branko

1973. *Knjiga za nastavnika uz čitanku za III razred osnovne škole 'Vedri dani'*, Školska knjiga, Zagreb 1973.

Bukša, Juraj i Antoš, Antica

1972. *Knjiga za nastavnika, Dječak u sjeni vrbe, Priručnik uz čitanku za četvrti razred osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb 1972.

Karadžić Stefanović, Vuk

1937. *Srpske narodne pripovetke*, Državna štamparija, Beograd 1937.

Kvideland, Reimund

1980. *Kindergeschichten über den Tod*, Jahrbuch für Volkskunde und Kulturgeschichte, 23 (8. sv. nove serije), Berlin 1980, 132-135.

Mimica, Ivan

1978. *Otvorenost stvaranja*, Čakavski sabor, Split 1978.
1972. *Naša osnovna škola, Odgojno-obrazovna struktura*, Zavod za unapređivanje osnovnog obrazovanja SRH, Zagreb 1972.

Rosandić, Dragutin

1976. *Književnost u osnovnoj školi*, Školska knjiga, Zagreb 1976.
1974. *Narodna književnost u osnovnoj školi (metodičke osnove)*, u knjizi *Metodički pristup književnoumjetničkom tekstu - narodna književnost - proza*, Veselin Masleša, Sarajevo 1974,1-68.

Solar, Milivoj

1981. *Smrt Sancha Panze*, Matica hrvatska, Zagreb 1981.

Težak, Stjepan

1969. *Interpretacija bajke u osnovnoj školi*, Pedagoško-književni zbor, Zagreb 1969.

Turjačanin, Zorica

1974. *Čardak ni na nebu ni na zemlji*, u knjizi *Metodički pristup književnoumjetničkom tekstu - narodna književnost - proza*, Veselin Masleša, Sarajevo 1974,147-159.
1983,1984. *Vjesnik Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske*, broj 3, god. IV, Zagreb 21. veljače 1983; broj 7, godina IV, Zagreb 20. ožujka 1984.